

هفتمین همایش ملی بنیاد علمی قانون یار

همایش پژوهش های علمی علوم اسلامی و انسانی در عصر نوین

بنیاد علمی قانون یار - آموزش و پرورش استان کرمانشاه - واحد پژوهش سپاه پاسداران (با همکاری و حمایت معنوی دانشگاه رازی، دانشگاه آزاد، دانشگاه فرهنگیان، دانشگاه پیام نور کرمانشاه، دانشگاه علمی و کاربردی، جهاد دانشگاهی واحد کرمانشاه، دانشگاه صنعتی کرمانشاه، بنیاد شهید و سازمان ارشاد و
سر دبیر علمی و مسنول برگزاری همایش: دکتر بهنام اسدی (نماینده مقالات در پایگاه های ملی و بین المللی)
تاریخ برگزاری همایش: ۸ اسفندماه ۱۴۰۳ شماره مقاله: ۲۸/۹۴۳۳۲ رده بندی کنگره: ب ۱۶/۶۲۲۰

بررسی تطبیقی جایگاه و مکانت حضرت هارون در قرآن و تورات

دکتر زهره نریمانی

عضو هیئت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم دانشکده علوم قرآنی کرمانشاه

شیوا شفیعی^۱

دانش آموخته کارشناسی ارشد رشته علوم قرآنی شاخه اعجاز دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم دانشکده علوم قرآنی کرمانشاه

چکیده

بررسی تطبیقی جایگاه و شخصیت حضرت هارون (ع) در قرآن کریم و تورات، یکی از موضوعات بنیادین در مطالعات تطبیقی ادیان ابراهیمی است. این مقاله با هدف تحلیل تفاوت ها و شباهت های روایات دینی مربوط به هارون، بر آن است تا با روش توصیفی - تحلیلی، به بازشناسی موقعیت این پیامبر بزرگ در متون مقدس دو دین اسلام و یهودیت بپردازد. در قرآن، حضرت هارون (ع) به عنوان برادری وفادار، پیامبری صبور، و وزیر حضرت موسی (ع) توصیف شده است که نقش مؤثری در هدایت قوم بنی اسرائیل ایفا کرده است. در مقابل، در تورات، هرچند نقش های مشابهی ذکر شده، اما شخصیت هارون در برخی روایات تورات با چالش هایی نظیر ماجرای گوساله طلایی و ضعف در ایمان مواجه شده و از منظر اخلاقی مورد نقد قرار گرفته است. این پژوهش نشان می دهد که تفاوت در نگاه به شخصیت هارون (ع)، ناشی از تفاوت در بنیان های الهیاتی، تاریخی و فرهنگی دو دین است. مقاله حاضر، ضمن مرور دقیق آیات و نقل های توراتی، تلاش دارد بازتاب های این اختلافات را در فهم اجتماعی و دینی هر سنت دینی بررسی کرده و الگویی جامع برای مطالعات تطبیقی ارائه دهد.

واژگان کلیدی: حضرت هارون، قرآن، تورات، تفسیر تطبیقی

^۱ نویسنده مسئول

مقدمه

مطالعه تطبیقی ادیان الهی، به‌ویژه ادیان ابراهیمی، همواره بستری غنی برای فهم بهتر متون مقدس و شناخت الگوهای مشترک و متمایز معنوی و تاریخی فراهم می‌کند. حضرت هارون (ع)، از جمله شخصیت‌هایی است که در هر دو متن دینی، یعنی قرآن و تورات، نقشی تعیین‌کننده دارد و به‌عنوان برادر حضرت موسی (ع) و شریک در مأموریت پیامبری شناخته می‌شود. اما این شخصیت مشترک، در دو بستر دینی متفاوت، تصویرهایی گاه مشابه و گاه متضاد یافته است که نیازمند تحلیل عمیق تطبیقی است.

هدف این مقاله، بررسی دقیق و تطبیقی جایگاه حضرت هارون (ع) در قرآن و تورات است. در این مسیر، تلاش شده با رویکردی تحلیلی، نه تنها اطلاعات تاریخی و دینی مرتبط گردآوری شود، بلکه تفسیرهای متنوع کلامی، اخلاقی و روایی نیز مورد بررسی قرار گیرند.

مسئله محوری این پژوهش آن است که: در قرآن و تورات چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی در توصیف جایگاه و شخصیت حضرت هارون (ع) وجود دارد، و این اختلاف‌ها ریشه در چه عواملی دارند؟

در بسیاری از پژوهش‌های تطبیقی، تمرکز اصلی بر روی شخصیت‌هایی مانند حضرت موسی بوده، درحالی‌که حضرت هارون (ع) با اینکه در هر دو متن دینی جایگاهی مهم دارد، کمتر مورد تحلیل تطبیقی مستقل قرار گرفته است. از سوی دیگر، بررسی این شخصیت می‌تواند به شناخت بهتر از تفاوت‌های بنیادین دو دین در درک مفاهیمی چون "نبوت"، "کهانت"، "خطا" و "هدایت" کمک شایانی نماید.

روش تحقیق در این مقاله، توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای است. ابتدا، آیات مرتبط با حضرت هارون در قرآن استخراج و تحلیل می‌شوند. سپس، متون توراتی (به‌ویژه سفر خروج، لاویان و اعداد) و تفسیرهای یهودی بررسی می‌شوند. در گام بعد، با مقایسه داده‌ها، شباهت‌ها و تفاوت‌ها شناسایی و تحلیل می‌گردند. تلاش شده است از منابع تفسیری معتبر در هر دو سنت استفاده شود.

پیش تر پژوهش هایی به صورت محدود به مقایسه هارون و علی (ع)، یا تحلیل حدیث منزلت پرداخته اند.^۱ اما کارهایی که به صورت جامع به بررسی تطبیقی هارون (ع) در قرآن و تورات پرداختند، بسیار اندک اند. نوآوری پژوهش حاضر نسبت به تحقیقات پیشین، به بررسی تطبیقی شناسایی اشتراکات و تفاوت های موجود در توصیف هارون (ع) در قرآن و کتب مقدس یهودیت کمک می کند. این مقایسه ها می تواند به ما نشان دهد که چگونه دو دین مختلف به یک شخصیت مشترک نگاه می کنند و چه تفاوت هایی در رویکردهای آنها وجود دارد.

۱- جایگاه حضرت هارون (ع) در قرآن کریم

هارون (ع) یکی از پیامبران بزرگ الهی است که در قرآن کریم جایگاهی ویژه دارد. او به عنوان برادر و همراه موسی (ع) در انجام مأموریت الهی نقش مهمی ایفا کرده است. قرآن به بیان داستان زندگی، پیامبری و ویژگی های اخلاقی و روحانی هارون پرداخته و او را به عنوان یاری رسان موسی و جانشین او معرفی می کند. شناخت جایگاه هارون در قرآن، فهم عمیق تری از نقش پیامبران در هدایت انسان ها به دست می دهد.

۱-۱- نبوت مستقل حضرت هارون (ع)

قرآن به صراحت حضرت هارون (ع) را در کنار حضرت موسی (ع) به عنوان پیامبری مستقل معرفی می کند. در سوره مریم آمده است: "وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا" (مریم/۵۳)

واژه "نَبِيًّا" در این آیه نشان می دهد که هارون صرفاً همراه و وزیر موسی نبود، بلکه خود نیز دارای وحی و مأموریتی الهی بود. همچنین در سوره صافات آیه ۱۱۵، هر دو پیامبر با عبارات "الرُّسُلَيْنِ" و "المُحْسِنِينَ" توصیف شده اند، که دلالت بر نبوت مستقل و مقبول آن ها نزد خداوند دارد.

همکاری هارون (ع) با موسی (ع) محدود به همراهی فیزیکی نبود، بلکه او در تمام مراحل رسالت، از مواجهه با فرعون تا نجات بنی اسرائیل از مصر، نقش «شریک روحانی و عملی» ایفا می کرد. قرآن کریم

^۱ «مقایسه شخصیت علی (ع) و هارون (ع) در قرآن، حدیث و تورات با تأکید بر حدیث منزلت» نوشته دکتر رقیه صادقی نیری و رضوان انتظار اصلی، نشر اساتید دانشگاه، ۱۴۰۲

در سوره صافات (آیات ۱۱۴-۱۲۲) هر دو را به عنوان «مُحْسِنِین» و «مُؤْمِنِین» معرفی می کند که مشمول رحمت ویژه ی الهی شدند. این آیات نشان می دهد هارون (ع) در «تدبیر امور قوم» نقشی فعال ایفا می کرد (مریم/۵۳- طه/۳۰- الفرقان/۳۵- الصافات/۱۱۴-۱۲۰).

۱-۲- هارون به عنوان جانشین موسی (ع)

هارون (ع) در قرآن کریم نه تنها به عنوان همراه و وزیر موسی (ع) بلکه به عنوان پیامبر و جانشین او معرفی شده است که نقش بسیار مهم و حساسی در هدایت و رهبری بنی اسرائیل بر عهده داشت. در سوره های مریم آیه ۵۳ و طه آیه ۳۰، هارون در کنار موسی به عنوان رسولانی الهی یاد شده اند که مأموریتشان هدایت قوم به سوی توحید و رهایی از ظلم فرعون بود. هنگامی که موسی (ع) به کوه طور برای دریافت الواح الهی رفت، خداوند هارون را به عنوان جانشین و مسئول قوم در غیاب او منصوب کرد تا رهبری مردم را به عهده گیرد و آنان را به سوی اصلاح و تقوا هدایت کند.^۱ دلیل انتصاب هارون این بود که اصلاحگر بود، بهترین فرد از نظر اخلاق و صداقت بود، توانایی ارتباط با مردم را داشت، در غیاب حضرت موسی، می توانست جامعه را از فروپاشی نجات دهد و البته، اهل همراهی با مفسدین نبوده.

در آیه ای از سوره اعراف، موسی به هارون می گوید: «وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلَحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ»^۲ که نشان دهنده اعتماد کامل موسی به هارون و اهمیت نقش او در اصلاح قوم و جلوگیری از انحراف است.^۳ این آیه تأکیدی است بر مسئولیت سنگین هارون در حفظ دین و هدایت مردم در شرایطی که موسی در غیاب بود. این انتصاب، از دیدگاه مفسران، نشانه ای روشن از اعتماد پیامبر اولوالعزم (موسی) به توان رهبری و روحانیت هارون است؛ زیرا تنها در شرایطی فرد می تواند خلیفه پیامبر باشد که از حکمت، ایمان و قدرت مدیریت برخوردار باشد.

^۱ طبری، ۱۴۰۵: ۳۲۰

^۲ اعراف: ۱۴۲

^۳ ابن کثیر، ۱۴۱۴: ۲۴۵

در آیات متعددی، از جمله سوره طه و اعراف، نقش هارون (ع) به‌عنوان وزیر و شریک در مسئولیت معرفی شده است:

"وَاجْعَلْ لِي وِزِيرًا مِّنْ أَهْلِي * هَارُونُ أَخِي * أَشَدُّ بِهِ أَزْرًى * وَأَشْرَكُهُ فِى أُمْرِى" (طه/ ۲۹-۳۳)

در نهایت، انتصاب هارون به عنوان پیامبر و جانشین موسی در قرآن، جایگاه ویژه و منحصر به فردی به او بخشیده است که فراتر از نقش همراهی و وزیری ساده است. هارون مسئولیت رهبری، اصلاح و حفظ دین در غیاب موسی را بر عهده داشت و با وجود مشکلات فراوان و فتنه‌های داخلی، همچنان کوشید تا راه حق را حفظ کند و مردم را به سوی خداوند هدایت نماید. این نقش، هارون را به عنوان الگویی از پیامبری صبور، حکیم و مسئول معرفی می‌کند که در مسیر هدایت امت، جایگاهی استوار و تأثیرگذار دارد. از این منظر، هارون نمادی از پایداری و وفاداری به رسالت الهی است که با تمام توان در برابر مشکلات ایستادگی کرده و نقش خود را به بهترین نحو ایفا نمود.

خداوند در پاسخ به درخواست موسی(ع)، هارون(ع) را به مقام نبوت رساند و او را «از مرسلان» خواند^۱. این مقام، هارون(ع) را در زمره ی پیامبرانی قرار می‌دهد که علاوه بر همراهی با پیامبر اولوالعزم، خود نیز صاحب «رسالت مستقل» بودند. تفسیر المیزان تأکید می‌کند که نبوت هارون(ع) «مکمل رسالت موسی(ع)» بود و به او امکان می‌داد در غیاب موسی(ع)، احکام الهی را بدون وقفه به قوم منتقل کند^۲. همچنین، هارون(ع) در غیاب موسی(ع) به عنوان «خلیفه» انتخاب شد که نشان‌دهنده ی اعتماد الهی به شایستگی‌های مدیریتی اوست. او در این نقش، نه تنها امور دینی، بلکه «مسائل اجتماعی و قضایی» قوم را نیز مدیریت میکرد. روایات اشاره می‌کنند که هارون(ع) در این دوره، با اجرای عدالت و برقراری صلح، الگویی از «حکمرانی دینی» ارائه داد (شیخی، ۱۳۸۶: ص ۱۴۴).

^۱ مریم: ۵۳؛ طه: ۴۷

^۲ طباطبائی، ۱۳۷۴: ج ۸، ص ۳۱۲

۱-۳-۳ ویژگی‌های اخلاقی و روحانی هارون در قرآن

حضرت هارون(ع) به عنوان یکی از پیامبران اولوالعزم و همراه همیشگی حضرت موسی(ع)، در قرآن کریم با ویژگی‌های منحصر به فردی توصیف شده است که او را به الگویی جامع در حوزه‌های اخلاقی، تبلیغی و مدیریتی تبدیل می‌کند.

۱-۳-۳-۱ فصاحت و بلاغت:

یکی از بارزترین جنبه‌های شخصیت حضرت هارون(ع)، توانایی او در سخنوری است. حضرت موسی(ع) در ابتدای مأموریت خود، به روشنی به خداوند عرض می‌دارد که برادرش هارون می‌تواند در رساندن پیام الهی، یاری‌دهنده او باشد:

"وَ أَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُون" (قصص / ۳۴)

این درخواست نشاندهنده‌ی آگاهی موسی(ع) از اهمیت «بلاغت کلام» در تأثیرگذاری بر مخاطبان، به ویژه در مواجهه با فرعون متکبر است.

بر اساس تفسیر المیزان، هارون(ع) با استفاده از این فصاحت، نقش «مترجم الهی» را ایفا می‌کرد^۱. این ویژگی، او را به الگویی برای مبلغان دینی تبدیل می‌کند که باید پیام الهی را با زبانی گویا و متناسب با ظرفیت مخاطب بیان کنند. افزون بر این، روایات اشاره می‌کنند که هارون(ع) حتی در نبود موسی(ع)، با استفاده از همین فصاحت، قوم بنی اسرائیل را از انحراف بازمی‌داشت، اما متأسفانه برخی از افراد تحت تأثیر فتنه‌ی سامری قرار گرفتند.

۱-۳-۳-۲ صبوری و مدارا: مدیریت بحران در غیاب موسی(ع)

هارون(ع) در غیاب موسی(ع) که برای میقات به طور سیناء رفته بود، با چالشی عظیم مواجه شد و آن چالش انحراف بخشی از بنی اسرائیل به سوی گوساله پرستی بود. قرآن کریم واکنش هارون(ع) را این

^۱ طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۳۹۳ق). المیزان فی تفسیر القرآن. جلد ۱۶ قم: مؤسسه نشر اسلامی. ۴

گونه توصیف می کند: «قَالَ يَا ابْنَ أُمٍّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي»^۱. این عبارت نشان می دهد هارون (ع) به جای استفاده از زور، با «شیوه های مسالمت آمیز» و هشدارهای مکرر تلاش کرد قوم را به راه راست بازگرداند.

تفسیر نورالثقلین تأکید می کند که هارون (ع) به دلیل حفظ وحدت قوم و جلوگیری از تفرقه، حتی حاضر شد متحمل اتهامات ناروا شود (حویزی، ۱۴۱۵ق: ج ۳، ص ۲۵۶). این رویکرد، او را به نماد «مدیریت بحران مبتنی بر اخلاق» تبدیل می کند که در شرایط بحرانی، مدارا و گفتگو را بر خشونت ترجیح می دهد. افزون بر این، روایات اشاره می کنند که هارون (ع) پیش از بازگشت موسی (ع)، بارها قوم را از عواقب گوساله پرستی آگاه کرده بود، اما آنان تحت تأثیر سامری، به هشدارهای او بی توجهی نمودند.^۲

۱-۳-۳- همراهی و وفاداری: شریک رسالت

ابن عربی در فصوص الحکم، هارون (ع) را «مظهر رحمت الهی» می داند که به موسی (ع) کمک کرد تا رسالتش را با آرامش پیش ببرد (ابن عربی، ۱۴۲۲ق: ص ۱۹۱). این همراهی تا حدی بود که در روایات معراج، پیامبر اکرم (ص) هارون (ع) را در آسمان پنجم در حالی مشاهده می کند که «امت او گرداگردش حلقه زده اند»، که نشان دهنده ی مقام معنوی والای او در نزد خداوند است.^۳

۱-۳-۴- تواضع و خشوع: زیور عبادت

روایاتی وجود دارد که حضرت هارون را به عنوان «عابدی خاشع» توصیف می کنند که همواره در برابر خداوند سر به فرمان داشت.^۴ پیامبر اکرم (ص) در حدیث معراج، هارون (ع) را در آسمان پنجم در حال

^۱ طه: ۹۴

^۲ مشایخ، ۱۳۸۱: ص ۳۳۰

^۳ مشایخ، ۱۳۸۱: ص ۳۳۰

^۴ مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، ج ۱۳، ص ۱۰۷، مؤسسه الوفاء، بیروت

عبادت می‌بیند که «چشمانش از اشک عبادت فروغ گرفته است»^۱. این توصیف، نشان دهنده ی عمق ارتباط او با خداوند و جایگاهش در میان «مقربان الهی» است.

همچنین، در تفسیر آیات مربوط به هارون(ع)، بر «اخلاص» او در تبلیغ رسالت تأکید شده است(انبیاء/۴۸) {برای توفیق در یک حرکت انسان به چند چیز نیاز دارد که اولی شناخت راه از بیراهه (واژه فرقان - سوره فرقان / ۱) و دومی نوری که در پرتو آن ببیند و به پیش رود (واژه ی ضیاء - نساء / ۱۷۴) که با توجه و عنایت آنها به هدف خود برسد تا از مسیر اصلی منحرف نشود (واژه ذکراً - حجر / ۹)} {تفسیر نور محسن قرائتی، جلد ۵ صفحه ۴۵۹} وجود چنین صفاتی در حضرت هارون باعث شد که او هیچگاه در برابر فشارهای قوم یا تهدیدهای فرعون، از مواضع الهی کوتاه نیامد و همواره «وفاداری به خدا» را بر منافع شخصی ترجیح داد^۲

۱-۴- نقش حضرت هارون در معجزات و هدایت قوم

در برخی آیات قرآن، حضرت هارون (ع) نیز در کنار موسی (ع) در مواجهه با فرعون و اجرای آیات الهی شرکت دارد. برای مثال در سوره یونس آمده:

"قَاتِلْنَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّ الْعَالَمِينَ"^۳(یونس/۴۷)

با اینکه بسیاری از معجزات مستقیماً به موسی نسبت داده شده‌اند (مانند تبدیل عصا به مار)، حضور هارون در این صحنه‌ها، نشانه همراهی کامل او در امر رسالت است. قرآن تمرکز بیشتری بر موسی دارد اما مشارکت معنوی و عملی هارون را نادیده نمی‌گیرد.^۳

^۱ مشایخ، ۱۳۸۱: ص ۳۳۰

^۲ مجلسی، بی تا: ج ۱۳، ص ۵۸

^۳ خروج ۱۰: ۷-۱۲

۱-۵- ویژگی‌های عبادی و روحانی حضرت هارون در قرآن

شخصیت حضرت هارون (ع) در قرآن تنها محدود به جنبه سیاسی یا پیامبری نیست، بلکه جنبه‌های معنوی و عبادی او نیز برجسته است. او به عنوان فردی خاشع، فروتن و وفادار به وحی معرفی شده است.

تعبیراتی چون "مِنْ رَحْمَتِنَا" در قرآن، نشانگر تعلق ویژه هارون به الطاف خاص الهی است. این ویژگی‌ها او را از سایر همراهان پیامبران متمایز کرده و به یک الگوی الهی از رهبری صبور و متعهد تبدیل می‌کند.

در مجموع، حضرت هارون (ع) در قرآن کریم به عنوان پیامبری مستقل، شریک در رسالت، وزیر حضرت موسی، و نماد اخلاق و تدبیر معرفی شده است. او در شرایط دشوار مانند ماجرای گوساله، به رغم فشارها، از مسیر هدایت خارج نشد و تلاش کرد با حفظ وحدت قوم، زمینه بازگشت به مسیر توحید را فراهم کند. تفاوت اساسی روایت قرآنی با روایت توراتی در همین نکته نهفته است: هارون در قرآن تطهیر شده، دارای فضیلت و معصوم از گناه کبیره معرفی می‌شود.

۲- جایگاه حضرت هارون (ع) در عهد قدیم (تورات)

هارون (ع) در عهد قدیم به عنوان برادر موسی، سخنگوی او در برابر فرعون و نخستین کاهن اعظم بنی اسرائیل نقش محوری ایفا کرد (عهد عتیق، خروج ۱۴: ۴؛ لاویان ۸: ۱-۳). او در اجرای معجزات الهی مانند تبدیل عصا به مار و برپایی نظام کهنانت مشارکتی فعال داشت. با این حال، ماجرای گوساله طلایی و برخی ضعف‌های او، ابعاد پیچیده‌ای از شخصیتش را در متون توراتی نمایان می‌کند. انتصاب او به کهنانت اعظم و تداوم نسلش در این مقام، بنیان‌های دینی و اجتماعی قوم اسرائیل را شکل داد (لاویان ۸: ۱-۱۳؛ اعداد ۱۸: ۱-۷).

۲-۱- مقدمه‌ای بر نگاه توراتی

در متون عهد عتیق، به ویژه کتاب‌های خروج، لاویان، اعداد و تثئیه، حضرت هارون (ع) شخصیتی کلیدی در تاریخ قوم بنی اسرائیل محسوب می‌شود. او برادر حضرت موسی و نخستین کاهن اعظم قوم بنی اسرائیل است که وظایف عبادی و آیینی گسترده‌ای به او سپرده شده است. با این حال، تورات

تصویری پیچیده از هارون ارائه می دهد که هم زمان با بزرگی مقام او، انتقاداتی صریح نسبت به عملکرد وی، به ویژه در ماجرای گوساله طلایی، وارد شده است (خروج ۳۲:۱-۲۹).

۲-۲- هارون به عنوان کاهن اعظم

یکی از برجسته ترین جنبه های شخصیت هارون در تورات، نقش او به عنوان بنیان گذار نظام کهنات در یهودیت است. در سفر خروج، پس از خروج قوم اسرائیل از مصر و هنگام اقامت در صحرای سینا، خداوند به موسی فرمان می دهد که هارون را به عنوان کاهن اعظم منصوب کند:

"هارون و پسرانش را نزد خود آور تا به عنوان کاهن برای من خدمت کنند" (خروج ۲۸:۱)

از این نقطه به بعد، هارون نه تنها نماینده مذهبی قوم، بلکه واسطه ای میان خداوند و بنی اسرائیل تلقی می شود. وظایفی چون تقدیم قربانی ها، تطهیر معبد، حمل تابوت عهد، و برگزاری مراسم کفاره بر عهده او و نسلش قرار گرفت.

همچنین در لاویان، هارون با پوشیدن لباس خاصی به نام "ردای کهنات" که شامل دوازده سنگ قیمتی (نماد قبایل بنی اسرائیل) است، به عنوان نماینده اتحاد ملی و دینی قوم شناخته می شود. در سنت یهودی، این ردا نوعی "پوشش نوری الهی" تلقی شده که نشان از حضور شخینا (حضور خداوند) دارد.

۲-۳- نقش هارون در برابر فرعون

در بخش هایی از سفر خروج، هارون سخنگوی موسی در برابر فرعون است. در فصل چهارم خروج، موسی از خداوند می خواهد که شخصی دیگر را برای سخن گفتن بفرستد، چرا که خود را در بیان ناتوان می بیند. خداوند در پاسخ، هارون را به عنوان یاور و سخنگوی موسی منصوب می کند:

"او برای تو به قوم سخن خواهد گفت، و او برای تو دهان خواهد بود، و تو برای او همچون خدا خواهی بود" (خروج ۴:۱۶)

۲-۴- ماجرای گوساله طلایی: نقطه تردید در شخصیت هارون

در خروج فصل ۳۲، آمده است که پس از آن که موسی به کوه طور رفت و مدتی غایب بود، قوم به هارون فشار آوردند تا برای آن‌ها خدایی ملموس بسازد. هارون نیز از مردم خواست گوشواره‌های طلای خود را جمع‌آوری کنند و سپس گوساله‌ای ساخت و آن را به‌عنوان «خدای اسرائیل» معرفی کرد:

"هارون آن را از دست ایشان گرفت، و آن را با قلم نقش کرد و از آن گوساله‌ای ریخته ساخت؛ و ایشان گفتند: ای اسرائیل، این است خدای تو که تو را از زمین مصر بیرون آورد" (خروج/ ۳۲:۴)

این روایت در نگاه اول، هارون را در موضعی ضعیف، منفعل، و حتی خائن به توحید قرار می‌دهد. هرچند در ادامه، پس از بازگشت موسی، هارون توجیه می‌کند که تحت فشار قوم بوده و فقط خواسته آن‌ها را بساکت کند، اما این رفتار، از دید تورات، لطمه‌ای به وجهه نبوی و اخلاقی او وارد کرده است.

۲-۵-تحلیل الهیاتی - فرهنگی ماجرای گوساله

ماجرای گوساله طلایی در تورات، نه تنها نقطه ضعف شخصیتی هارون را مطرح می‌کند، بلکه نشانه‌ای از تفاوت نگرش یهودیت نسبت به انبیاء است. در سنت یهودی، انبیاء لزوماً معصوم نیستند، بلکه انسان‌هایی برگزیده‌اند که ممکن است اشتباه کنند. در این نگاه، روایت ضعف و حتی خطای پیامبران، ابزاری برای آموزش اخلاق به مخاطب است.

از سوی دیگر، برخی مفسران یهودی مانند راشی و ابن عزرا، تلاش کرده اند نقش هارون در ساخت گوساله را توجیه کرده و آن را نه از سر شرک، بلکه به عنوان تاکتیکی برای تأخیر در انحراف قوم تفسیر کنند. برخی نیز گفته اند که هارون می دانست موسی بازمی گردد و نمی خواست تنش به خشونت بینجامد؛ بنابراین سعی کرد با ساخت گوساله، بحران را کنترل کند. این تفسیر، با رفتار مداراگرانه هارون در قرآن شباهت دارد، اما در متن اصلی تورات صراحتی در تبریّه هارون دیده نمی شود.

۲-۶- تصویر هارون در تفاسیر یهودی

در تفاسیر یهودی، شخصیت هارون در کنار موارد نقد، همچنان جایگاهی ممتاز دارد. در میدراش تنخوما، او به عنوان فردی صلح جو، مهربان، و واسطه ای میان مردم و خداوند توصیف شده است. همچنین، سنت کهنات یهودی که از نسل هارون ادامه یافته، نشانه احترام به او و جایگاه خاصش در دیانت یهود است.

در تلمود بابلی، از هارون به عنوان الگویی برای رهبران مذهبی یاد می شود که باید صلح طلب، بخشنده، و اهل مدارا باشند. بنابراین، هرچند تورات روایتی انتقادی ارائه می دهد، منابع بعدی یهودی کوشیده اند با بزرگ نمایی جنبه های مثبت، چهره متعادل تری از هارون بسازند.

۲-۷- مقایسه با روایت قرآنی

برخلاف تورات، قرآن به هیچ وجه حضرت هارون را عامل ساخت گوساله نمی داند. این عمل در قرآن به فردی به نام سامری نسبت داده می شود، و هارون نه تنها از آن تبرئه می شود، بلکه به عنوان کسی معرفی می شود که تلاش کرده قوم را از انحراف بازدارد:

"قَالَ يَا هَارُونُ مَا مَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا * أَلَا تَتَّبِعَنِ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي * قَالَ يَا ابْنَ أُمِّ لَآ تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي" ... (طه/۹۲-۹۴)

در این آیات، هارون صریحاً موضع خود را بیان می کند و نشان می دهد که با انحراف مخالف بوده ولی نخواست به خشونت باعث اختلاف شود. این تفاوت، نشانگر دو نوع نگاه بنیادین به شخصیت پیامبران است:

حضرت هارون (ع) در تورات، شخصیتی چندوجهی است؛ از یک سو، کاهن اعظم و رهبر دینی ملت یهود، و از سوی دیگر، فردی که در آزمونی بزرگ (ساخت گوساله) دچار لغزش می‌شود. این تصویر، با آنچه در قرآن آمده متفاوت است؛ قرآنی که هارون را شخصیتی الهی، پیامبری مستقل، و الگویی از بردباری، صلح‌طلبی، و خرد معرفی می‌کند.

۳- تحلیل تطبیقی شباهت‌ها و تفاوت‌های شخصیت حضرت هارون (ع) در قرآن و تورات

13

۳-۱- شباهت‌ها میان قرآن و تورات در معرفی حضرت هارون (ع)

در هر دو متن دینی، حضرت هارون (ع) به‌عنوان شخصیت مهم و تأثیرگذار در مأموریت حضرت موسی (ع) معرفی شده است. شباهت‌هایی که در این دو روایت دیده می‌شوند، به‌ویژه در بُعد تاریخی و وظایف اولیه، قابل توجه‌اند:

(الف) خویشاوندی با موسی (ع):

قرآن و تورات هر دو تأکید دارند که هارون، برادر بزرگ‌تر موسی است. در سوره طه / ۲۹، موسی خطاب به خداوند می‌گوید: "وَجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي هَارُونَ أَخِي"؛ در تورات نیز هارون به‌صراحت به‌عنوان "برادر موسی" نام برده شده است (طه، ۲۹-۳۰، خروج ۴: ۱۴).

(ب) نقش حمایتی و سخنگویی:

هر دو متن، بر توانایی هارون در سخنوری تأکید دارند. موسی در هر دو کتاب، خود را در سخن گفتن ضعیف می‌داند و از خدا می‌خواهد یابوری برایش قرار دهد. در قرآن، درخواست برای همراهی هارون مطرح می‌شود (فرقان ۳۵): در تورات، خداوند به‌صراحت می‌فرماید: "و دهان تو خواهد بود" (خروج ۴: ۱۶).

(ج) حضور در مأموریت مقابله با فرعون:

در هر دو متن، هارون در همراهی موسی برای مقابله با فرعون حضور دارد. در تورات، گاه اجرای معجزات (مانند تبدیل عصا به مار یا آوردن آفات) مستقیماً به هارون نسبت داده شده است (سفر خروج ۸: ۷-۱۰). در قرآن نیز او به‌عنوان همراه در دعوت به سوی خدا مطرح می‌شود (قصص ۳۴-اعراف / ۱۰۹-۱۰۵)، گرچه نقش اجرایی معجزات بیشتر به موسی سپرده شده است.

^۱ قرآن کریم، سوره طه، آیات ۲۹-۳۲؛ همچنین بنگرید: سوره شعراء، آیات ۱۲-۱۳.

^۲ عهد عتیق، سفر خروج، فصل ۴، آیه ۱۶، ترجمه جامعه کلیمیان تهران، تهران: انتشارات اساطیر، ۱۳۸۶.

(ج) معجزات: نسبت و اجرا:

در تورات، بسیاری از معجزات اولیه (مانند تبدیل عصا به مار یا آوردن بلایای طبیعی) توسط هارون انجام می‌شوند؛ در قرآن، موسی مجری اصلی است، ولی هارون همراهی می‌کند. این تفاوت، بازتاب نگاه یهودیت به تقسیم کار دینی بین پیامبر و کاهن است، در حالی که در قرآن، پیامبر محور تمام امور است (اعراف/ ۱۰۷، طه/ ۲۰، نمل: ۱۰) (عهد عتیق، سفر خروج: ۷، آیات ۸-۲۵).

(د) مدیریت بحران:

در ماجرای گوساله، قرآن هارون را مدیری صبور، اخلاق‌مدار و دلسوز معرفی می‌کند که تلاش دارد قوم را با آرامش اصلاح کند. در تورات، او منفعل و تسلیم فشار قوم نشان داده شده و نقش فعالی در ساخت گوساله دارد. این تفاوت، نمایانگر دو سبک روایت اخلاقی است: یکی تربیتی بر پایه بخشش و عصمت، دیگری عبرت‌آموز بر اساس خطا و تنبیه (طه/ ۹۰-۹۴) (عهد عتیق، سفر خروج: ۳۲، آیات ۱-۲۴).

۳-۳- دلایل تاریخی، کلامی و فرهنگی تفاوت‌ها

تفاوت‌های روایت شده درباره حضرت هارون (ع) در قرآن و تورات را نمی‌توان صرفاً به اختلاف در متن یا زبان محدود کرد. این تفاوت‌ها، بازتابی از ساختار الهیاتی، نگرش تاریخی، و حتی نیازهای اجتماعی پیروان هر دین هستند.

(الف) نگاه الهیاتی به انبیاء:

در اسلام، پیامبران مصون از گناه کبیره و خطای عقیدتی‌اند. آن‌ها نه تنها مبلغ، بلکه الگو و مرجع اخلاقی جامعه‌اند. از این‌رو، تصویر هارون (ع) در قرآن باید پاک، قدرتمند و آموزنده باشد.

در مقابل، در سنت یهود، پیامبران هم انسان‌اند، با نقاط قوت و ضعف. خطای پیامبر، نه تنها مانعی نیست، بلکه فرصتی برای یادگیری قوم است. بنابراین، اشتباه هارون در ساخت گوساله، نوعی هشدار اخلاقی برای پیروان است که حتی رهبران نیز اگر از مسیر توحید فاصله بگیرند، دچار لغزش خواهند شد.

۲-قرآن، او را پیامبری پاک، وفادار و شریک در هدایت قوم معرفی می کند که با حکمت و بردباری، در مسیر حق پایداری می ورزد (اعراف ۱۵۰ / طه ۳۲-۳۹ / طه ۹۱-۹۰).

تفاوت در روایت ها، نتیجه تفاوت در نگاه به "رهبری دینی"، "خطا پذیری"، و "هدف از بازگو کردن تاریخ دینی" است. این تحلیل تطبیقی، نه تنها به فهم بهتر شخصیت هارون کمک می کند، بلکه آینه ای از تفاوت میان جهان بینی یهودی و اسلامی نسبت به مفاهیم بنیادین وحی و نبوت است.

نتیجه گیری

تحقیق حاضر با هدف بررسی تطبیقی جایگاه حضرت هارون (ع) در قرآن کریم و تورات انجام شد. بررسی منابع اولیه و تفاسیر مربوط نشان داد که گرچه هر دو متن به نقش کلیدی هارون در مأموریت حضرت موسی (ع) اذعان دارند، اما تفاوت های جدی در نحوه بازنمایی شخصیت، عملکرد، و مقام الهیاتی وی وجود دارد.

در قرآن کریم، هارون به عنوان پیامبری مستقل، وزیر و شریک در رسالت حضرت موسی، و الگوی اخلاقی معرفی می شود. او دارای ویژگی هایی چون فصاحت، بردباری، صداقت، خشوع و تعهد الهی است. در حادثه گوساله، نه تنها مسئولیتی ندارد، بلکه نقش هشداردهنده و بازدارنده را ایفا می کند. شخصیت او در قرآن، فاقد هرگونه نقطه ضعف بزرگ یا لکه ی اخلاقی است؛ برعکس، به عنوان انسانی معصوم، صالح و مورد رحمت خاص الهی نشان داده می شود.

در تورات (عهد قدیم)، هارون جایگاه متفاوتی دارد. او نخستین کاهن اعظم و بنیان گذار نهاد کهنات در یهودیت است. وظایف او در نظام عبادی یهود، محوری و تعیین کننده است. با این حال، در بخش هایی از روایت تورات، هارون در ماجرای ساخت گوساله طلایی، به عنوان عامل اصلی انحراف قوم معرفی می شود. هرچند تفاسیر بعدی یهودی تلاش کرده اند تا وجهه او را حفظ کنند، اما در متن اولیه، نقدهای صریحی به او وارد شده است.

تفاوت را می توان در سه سطح مورد تحلیل قرار داد:

الف) سطح الهیاتی:

در اسلام، پیامبران از گناه کبیره و شرک معصوم اند؛ ولی در یهودیت، خطاپذیری پیامبران پذیرفته شده است. لذا روایت تورات، با توجه به آموزه های خاص خود، اجازه می دهد که حتی چهره های مقدس نیز مورد نقد قرار گیرند. اما قرآن، به ویژه در مورد پیامبران اولوالعزم، روایتی پاک، هدفمند و الگوساز ارائه می دهد.

ب) سطح ساختاری دین:

در یهودیت، تمرکز بر نهادهای آیینی (معبد، کهنان، قربانی) بسیار بالاست. لذا تأکید بر نقش هارون به عنوان کاهن، بیشتر از جایگاه نبوی اوست. در اسلام، رسالت پیامبر با محوریت تبلیغ، اصلاح اجتماعی و تفسیر وحی همراه است. این تفاوت، تأثیر مستقیمی در نحوه توصیف هارون در دو متن دارد.

ج) سطح فرهنگی - تاریخی:

مخاطب اولیه تورات، قومی است که باید از تجربه های تاریخی خود عبرت بگیرد؛ از جمله طغیان ها، گوساله پرستی، و ضعف های پیشوایان. در قرآن، مخاطب نه فقط مسلمانان بلکه عموم انسان ها هستند؛ هدف ارائه الگوهای اخلاقی و بازنمایی توحید در تاریخ است. از این رو، تفاوت در سبک، روایت و تأکید کاملاً طبیعی و در راستای اهداف تربیتی هر سنت دینی است.

در آخر، حضرت هارون (ع) نمونه ای ممتاز از چگونگی بازنمایی یک شخصیت واحد در دو سنت متفاوت دینی است. این مطالعه تطبیقی نشان داد که قرآن و تورات، با وجود روایت یکسان از شخصیت و حوادث، با اهداف و ساختارهای مختلف، تصویرهایی گوناگون و گاه متضاد ارائه می دهند. فهم این تفاوت ها، گامی مهم در جهت گفت و گوی ادیان، تحلیل روایی متون مقدس و شناخت عمیق تری از الهیات مقایسه ای است.

پیشنهادهای پژوهشی:

بر اساس یافته‌های این مقاله، پیشنهاد می‌شود:

- ۱- مطالعات تطبیقی مشابهی درباره دیگر شخصیت‌های مشترک (مثل موسی، یوسف، ابراهیم) انجام شود تا وجوه گفتمانی ادیان ابراهیمی روشن‌تر گردد.
- ۲- پژوهشی مستقل درباره مفهوم کهنات و نبوت در یهودیت و اسلام صورت گیرد، تا تفاوت نهادهای دینی و رهبران مذهبی به‌دقت بررسی شود.
- ۳- تحلیل تطبیقی تفاسیر ثانویه (مثل تلمود، میدراش، تفاسیر شیعه و سنی) درباره هارون صورت گیرد تا تأثیر گذر زمان بر درک شخصیت‌های دینی روشن شود.
- ۴- استفاده از این موضوع در گفت‌وگوهای بین‌الادیانی به‌ویژه میان مسلمانان و یهودیان می‌تواند زمینه‌ای برای تأکید بر مشترکات و شناخت بهتر فراهم کند.

منابع و مأخذ

• منابع فارسی و اسلامی (قرآنی و تفسیری)

- ۱- ابن عزرا، ابراهیم. (قرن ۱۲ م). تفسیر ابن عزرا بر تورات . قاهره: دارالمعارف.
- ۲- ابن العربی، محیی‌الدین. (۱۴۲۲ق). فصوص الحکم . بیروت: دارالکتب العلمیه.
- ۳- ابن کثیر، اسماعیل بن عمر. (۱۴۱۴ هـ.ق). تفسیر ابن کثیر . بیروت: دارالکتب العلمیه.
- ۴- ابن کثیر، اسماعیل بن عمر. (۱۴۱۹ق). تفسیر القرآن العظیم . جلد ۳. بیروت: دار الکتب العلمیه.
- ۵- ابن کثیر، اسماعیل بن عمر. (۱۴۲۳ق). البدایه والنهایه . دمشق: دار ابن کثیر.
- ۶- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن . جلد ۴ و ۵. تهران: ناصر خسرو / انتشارات فراهانی.
- ۷- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۴۱۷ق). مجمع البیان فی تفسیر القرآن . جلد ۷. بیروت: دار المعرفه.
- ۸- طبرسی، محمد بن جریر. (بی‌تا). تاریخ الطبری . بیروت: دار الکتب العلمیه.
- ۹- طبرسی، محمد بن جریر. (۱۴۰۵ هـ.ق). تاریخ الطبری . تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- ۱۰- طباطبائی، سید محمدحسین (۱۳۷۴) المیزان فی تفسیر القرآن . قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- ۱۱- قرطبی، محمد بن احمد. (بی‌تا). الجامع لأحكام القرآن . قاهره: دار الکتب المصریه.
- ۱۲- قرشی، علی اکبر. (۱۳۶۷) قاموس قرآن . تهران: اسلامیه.

- ۱۳- قرشی، علی اکبر. (۱۳۷۱) احسن الحديث . جلد ۲ و ۵. تهران: بنیاد بعثت.
- ۱۴- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ق). بحار الانوار . جلد ۳۸. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ۱۵- مطهری، مرتضی (۱۳۶۸) مجموعه آثار . جلد ۳ و ۴. تهران: صدرا.
- ۱۶- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۴) تفسیر نمونه . جلد ۶ و ۱۰ و ۱۶. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- ۱۷- زمخشری، محمود بن عمر. (۱۴۰۷ق). الکشاف عن حقائق التنزیل . جلد ۳. بیروت: دار الکتاب العربی.
- ۱۸- تفسیر نورالثقلین، عبد علی بن جمعه عروسی حویزی. قم: انتشارات اسماعیلیان، چاپ چهارم، ۱۴۱۵ ق.
- ۱۹- قصص الأنبياء، فاطمه مشایخ. تهران: انتشارات فرحان، چاپ اول، ۱۳۸۱ ش.
- ۲۰- پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله و سلم از نگاه قرآن و اهل بیت، حمیدرضا شیخی. قم: دارالحديث، چاپ سوم، ۱۳۸۶ ش.
- ۲۱- التبیان فی تفسیر القرآن، محمد بن حسن طوسی. بیروت: دار احیاء التراث العربی، جلد ۷.
- ۲۲- فخر رازی، محمد بن عمر. مفاتیح الغیب (تفسیر کبیر). بی تا. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ۲۳- فخر رازی، محمد بن عمر. (۱۴۲۰ق). التفسیر الکبیر . جلد ۲۲. بیروت: دار احیاء التراث العربی.

۸. Haran, Menahem. (۱۹۸۵). *Temples and Temple-Service in Ancient Israel*. Winona Lake: Eisenbrauns.

۹. Houtman, Cornelis. (۱۹۹۶). *Exodus: Volume ۳*. Kampen: Kok Publishing House.

۱۰. JCenter. (۲۰۱۶). "The Rabbinic Oligarchy and New Judaism." Jewish Studies Think Tank.

۱۱. JCenter. (۲۰۱۶). "Aaron's Position in the Quran and Torah." Jewish Studies Think Tank.

۱۲. Leibowitz, Nehama. (۱۹۷۶). *Studies in Shemot*. Jerusalem: World Zionist Organization.

۱۳. Levine, Baruch A. (۱۹۸۹). *Leviticus: The JPS Torah Commentary*. Philadelphia: Jewish Publication Society.

۱۴. Levenson, Jon D. (۱۹۹۳). *The Death and Resurrection of the Beloved Son*. New Haven: Yale University Press.

۱۵. Meyers, Carol. (۲۰۰۵). *Exodus*. Cambridge University Press.

۱۶. Milgrom, Jacob. (۱۹۹۰). *Numbers: The JPS Torah Commentary*. Philadelphia: Jewish Publication Society.

۱۷. Milgrom, Jacob. (۱۹۹۱). *Leviticus ۱-۱۶: A New Translation with Commentary*. New Haven: Yale University Press.

۱۸. Miller, Patrick D. (۲۰۱۰). *The Religion of Ancient Israel*. Louisville: Westminster John Knox Press.

۱۹. Neusner, Jacob. (۱۹۸۷). *What is Midrash?* Philadelphi.

- | २८

Online Sources:

۳۲. Bible Hub. *The Appointment of Aaron*. biblehub.com.

۳۳. Bible Project. *Leviticus ۹*. bibleproject.com.

۳۴. Got Questions. (۲۰۲۲). *Why wasn't Aaron punished for making the golden calf?* gotquestions.org.

۳۵. Lo & Behold. (۲۰۱۸). **Aaron is appointed high priest (Exodus ۲۸: ۱- ۴۳)**. loandbeholdbible.com.

۳۶. Ministry Voice. (۲۰۲۴). *Who Was Aaron in the Bible?* ministryvoice.com.

۳۷. Wikipedia. (۲۰۲۵). *Aaron*. en.wikipedia.org/wiki/Aaron.

۳۸. Scholars Crossing. (۲۰۱۰). *A Biographical Study of Aaron*. Liberty University.

لوگو سازمان ها و نهادها علمی، سیاسی و دولتی حامی معنوی هفتمین همایش ملی بیژوهتر ها علمی علوم اسلامی و انسان در عصر نویین

اکانت اینتا و ایمیل رسمی همایش جهت ارسال مقاله
Ghanonyar@YAHQ.COM ۰۹۱۰۰۶۳۶۰۰۲

۱۴۰۳/۱۲/۰۸
دانشگاه رازی- سالن همایش دانشکده علوم اجتماعی

 نهاد رهبری جمهوری اسلامی ایران
 تحت پوشش خبری صدا و سیما

جهت همکاری در برگزاری همایش با دیر اجرایی تماس بگیرید:
خانم دکتر شهلا رضایی ۰۹۱۹۶۷۴۸۶۲۵